

SOSIAL PROBLEMLƏR VƏ MƏNƏVİ TARAZLIQ

“Yoxsulluq” poeması haqqında düşüncələr

İndi Azərbaycan ədəbiyyatında poemanın çox müxtəlif janrları, müxtəlif növləri meydana çıxıb. Xatirə-poemalar, esse-poemalar, hətta roman-poemalar və s. kimi növlərdə müəlliflər düşüncələrini ifadə etməyə çalışırlar. Bütün poemalarda, digər ədəbi janrlarda olduğu kimi müəyyən həyat hadisələri, sosial həyatın müxtəlif problemləri öz əksini tapır.

Cəmiyyət bütün zamanlarda yüksəlməklə inkişaf etmir. Bəzən cəmiyyətin həyatını durğunluq, bəzən də inqilabi şəkildə dəyişmələr müşayiət edir. Olur ki, cəmiyyət sosial cəhətdən nisbətən təmin olunmuş mühtilə müşayiət olunur. Əlbəttə, müharibələr, inqilablar, çevrilişlər cəmiyyətin ahəngdar inkişafına mane olan hadisələrdir. Bunun da nəticəsi onunla üzə çıxır ki, cəmiyyətin həyatında ahəngdar mühit pozulur, əmək intizamı deyilən mahiyyət arxa plana keçir, bir sözlə, hərə-mərclik mühiti yaranır. Bu da insanların həyatına mənfi təsir göstərir. Ən başlıcası, əhalinin tavanasız təbəqəsinə daha çox ziyan dəyir.

Mələhət Soltanqızı öz poemalarında cəmiyyətin mənəvi problemlərini bu və ya digər şəkildə öz əsərlərində əks etdirməyə çalışır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, müəllif, ümumiyyətlə, epik janra daha çox meyil edir, görürür, bu janrdə o, cəmiyyətlə bağlı düşüncələrini ifadə etmək üçün daha çox imkan tapır. Onun istər həyat, istər insan, istərsə dünya və yaxud qadınla bağlı mövzularda yazdığı poetik-publisistik düşüncələri göstərir ki, Mələhət Soltanqızı cəmiyyətin taleyi ilə bağlı həmişə narahatlıq hissələri keçirir və bu istiqamətdə öz düşüncələrini oxucularıyla bölüşməyə kəskin ehtiyac duyur.

Onun daha bir əsəri haqqında - “Yoxsulluq” poeması haqqında danışmaq istərdik. Yoxsulluq sosial problemdir. Tarixən bir xalqın, bir ölkənin taleyi ilə bağlı olmayan problemdir. Bu, ümumiyyətlə, insanlığın taleyi ilə bağlı problem olduğu üçün Mələhət Soltanqızı da məsələni bəşəri mahiyyət kəsb edən müstəviyə gətirməyə çalışır. Onun düşüncəsinə görə əgər yer üzündə insanların bir-birinə münasibəti düzgün qurulsaydı, onda mənəvi əlaqələr bu qədər kəskin ziddiyyətlərlə qarşılaşmazdı. Yəqin ki, cəmiyyətin sərvətləri də insanlar arasında düzgün bölüşdürülürdü. Görürür, müəllifin düşüncəsinə görə əgər insanlar arasında cəmiyyətin məhsulu düzgün bölüşdürülərsə, onda heç yoxsulluq problemi də araya çıxmazdı.

Mələhət Soltanqızı şairdir. Doğrudur, o, yoxsulluğu sosial problem kimi əsas götürür. Amma yeri gəldikdə onun poetik düşüncələrinin məğzində biz təkcə maddi cəhətdən yoxsulluğu yox, həm də mənəvi cəhətdən yoxsulluğu müşahidə edirik. Demək, cəmiyyət üçün əsas problemlərdən biri də yoxsulluqdur. Əgər insan maddi cəhətdən təmin olunmursa, onun minimum yaşayış tələbatı ödənmirsə, onda onun içərisindən, daxili mühitindən bir etiraz da qaynar. Burada müəllifin düşüncələrinə haqq qazandıran bir məqam da ortaya çıxır. Biz istər-istəməz etiraf etməliyik ki, cə-

miyyət tarixində bütün inqilabların, üsyanların, çevrilişlərin məğzində maddi tələbat dayanır. Əsas kütləni məhz maddi tələbatla bağlı səfərbər etmək imkanları daha çox şansıdır.

Ancaq şair təkcə maddi tələbatla bağlamır cəmiyyətin taleyini. Onun düşüncəsinə görə cəmiyyətin taleyi həm də mənəvi kasıblaşma ilə daha çox bağlıdır.

İnsanlar nə vaxt bir-birinə qarşı haqsız münasibət göstərir, Bir-birini qınamağa cəhd göstərirlər? Bu yalnız o vaxt olur ki, adamlar öz haqlarını tapdanmış hesab edirlər.

Müəllif əsərinin məğzinə bir qədər uzaqdan gəlir. O, cəmiyyətin həyatında baş verən hadisələri daha çox zamanın gedişatı ilə bağlayır.

Mələhət Soltanqızının qənaətlərinə görə həyatda baş verən nə varsa, hamısı sözün ədalətə, haqq güvənmişindən keçir. Bunu da onunla əsaslandırır ki, konkret olaraq hər bir insan öz mövqeyində həqiqətə əsaslanmalıdır. Onun üçün söz xüsusi dəyər kəsb edən güc mənbəyi olmalıdır. Mələhət Soltanqızının düşüncəsinə görə həyatın hər günü yeni bir əhval gətirir. Gərəkdir hər kəs başa düşsün ki, hər zamanın, hər günün öz hökmü var. Heç bir kimsə, hətta bütün ixtiyar sahibi olan hər hansı bir şəxs belə zamanı, dövrü tutub saxlaya bilməz.

M.Soltanqızı həm də mənəvi mühitin harmoniyasını insanların öz sözlərinə əməl etməsi ilə daha çox bağlayır. Onun düşüncəsinə görə gərəkdir hər kəs öz sözünün dəyərini, qiymətini bilsin. Bir sözlə, müəllif demək istəyir ki, əgər insan öz spzünün arxasında dayanmırsa, demək, onun özünü dəyərli yoxdur. Müəllifin “Yoxsulluq” peomasının əvvəlində məhz bu cür fəlsəfi düşüncələrə rəvac verilir: “*Hər açılan sabahın Öz hökmü, öz fərmanı, Tutub saxlamaq olmaz Axıb gedən zamanı, Söylədiyin söz ki var, Oxdan çıxan yay kimi. Ömür fırlanıb gedir, Bir məcrasız çay kimi. Yaşadığın hər günün Dəyərini bilməsən Kədrinə ağılayı Sevincinə gülməsən Sənə panah gətirən Qəlbə sevindirməsən Acın qarnın doyurub Çılpağı geydirməsən Həqiqəti başında Bayraq kimi tutmasan Yalanı yara kimi Zamanında yırtmasan Həyatın anlamı nə? Sənəni önə versən Hər kədrin başında, Haqsızlar qala qurmaz Bir an sənə qarşında. Nədən söylədiyin söz Bir ürəyə toxunsun? Nədən kədrin, gözün Gözlərindən oxunsun? Gördüyün həyat ki, var Qaya kimi sət olur Ona qarşı gedənlər Bir gün axır pərt olur Laqeydliyin meyvəsi Sonda acı göz yaş, Yaman dözülməz olur Doğmaların savaşı Bu gün verdiyin hökmə Sabahın gözüylə bax Öz səmtində bitəcək Pöhrələnen hər budaq”*. Müəllif poema öncəsi bu düşüncələrində əsil həyat həqiqətlərinə lap acı tərəflərinə belə söz bəzəyi vurur. Müəllifin düşüncəsinə görə görünən həyatın özü sət bir mühit yaradır. Bu mühiti asanlıqla dağıtmaq, ona qarşı getmək heç də görünməyən qədər asan deyil. Ancaq orası da var ki, müəllif öz düşüncələrində mənəvi konsepsiyasını belə təlqin edir: “*Gərək insan laqeyid olmasın, əgər kimsə həyatın həqiqətlərinə göz yu-*

mursa, demək, onun özünün də xəbəri olmadan həyat üçün göz yaş gətirir”.

Müəllif sövqi-təbi ilə maraqlı məqamlara toxunur. İnsanları daxilən yeyən, mənəvi aşındıran məqamlara işıq tutur. Doğmalar arasındakı ziddiyyətlərin acı mənzərəsini bir neçə cümlə ilə poemanın əsas ideya, istiqamət müstəvisinə gətirir. Bir sözlə, o demək istəyir ki, doğmaların bir-birilə savaşı cəmiyyət üçün ən böyük faciədir. Bəlkə də doğmaların bir-birilə savaşının arxasında böyük bir tarixin də dayandığını müşahidə etmək olar.

Tarixi qançəkər olan türk soylu xalqların bir-birilə savaşı da yada salmaq mümkündür. Elə Azərbaycan ərazisində xanlıqların da bir-biri ilə savaşı göz önünə gətirmək olar.

M.Soltanqızı belə ricətlərlə əsərinin məğzinə doğru addımlayır. Və söylədiyi hekayətin əsasında da həyat həqiqətinin dayandığını iddia edir.

Biz deyər bilmərik ki, o danışdığı hekayətin şahididirmi? Yoxsa bunu başqasının dilindən eşidib. Bəlkə də hansısa bir zamanından fərqli olaraq eşitdiyi bir əhvalatı nəzmə çəkib. Bunu demək olmaz. Hətta ola da bilər ki, bu onun şahidi olduğu bir əhvalatdır. Biz əsərin məzmununu məhz müəllifin öz dilindən olduğu kimi oxucuya çatdırmaq istərdik: “*Söylədiyim hekayət Yalan deyil, həqiqət Deyim əzal başından Nə isə kəsən deyilmə Ayağından, başından Necə olub eləcə Söyləyəcəm bəzəksiz... Qonşu kəndin birində Kiçik bir ev, bir həyat Qəmə qarı oğluyla Burda yaşardı rahat Yoldaşı Həmid kişi Bir neçə il öncəsi Dəyişmiş dünyasını Qəmə qarı hələ də Saxlayırdı yasını Cümə axşamlarında Adına halva çalıb Qəbrini yada salıb. Qəlbində yas tutardı. Hələ çıxarmamışdı O, matəm libasını. Kim-səylə bölüşməzdi Sevincini, yasını. Xəlvəti yaşayardı O, qəmli dünyasını. Ruhu qonaq gəlinə Gecələr rəyasına Sanki günəş doğurdu Bu yaşlı dünyasına. Fırtınalar qopunca, Ürəyinin başında Dərdi tüğyan edirdi, Gözlərinin yaşında. Qəbrinə söykəyərkə Cöhrəsini, başını, Məhəbbətlə anırdı Yarını, yoldaşını. Qürurluydu Qəmə qarı Başını dik tutardı Qonşu qapısını açıb, Qonşuya adlamazdı. Acdımı, ya toxdu mu Bir kimsə anlamazdı. Anı birca ümidin Oğluna bağlamışdı. Qızlarını köçürüb Ev-əşik eləmişdi”*. Əsərdə bir ananın övladları ilə bağlı məsuliyyət hissələri açıq-aydın görünür. Bu ana övladı ilə bağlı yaşadığı hissələrdə tam təbiidir. O, həyatın çox çətinliklərini görür. Yaxşı başa düşüb ki, bir çox problemlər insanların maddi tələbatları ilə bağlıdır. Əgər insanların maddiyyat imkanları normal olsa, onda cəmiyyət içərisində heç bir çətinlikləri olmaz.

Adamlar maddiyyat imkanları yüksək olanlara hörmətlə yanaşırlar. Hətta onlar ağı da desə, qara da desə başqaları onları doğru deyən adam kimi qəbul edirlər. Bu da Qəmə ananın mənəvi mühitində müəyyən istəklərin meydana çıxmasına səbəb olur. O elə düşünür ki, əgər özü kasıbdırsa, özünün maddi imkanları məhduddursa, əgər oğlu varlı, imkanlı bir ailə ilə qohum olarsa, onda onun gələcəkdə heç bir çətinliyi olmaz. Yəqin ki, he-

yatı da xoşbəxt keçər. Bununla da bir ana üçün övladını xoşbəxt görmək istəyi məsələsi çox asanlıqla həll olar.

Mələhət Soltanqızının bu əsərində tam həyatı bir problem qoyulur. Əgər səmimi olaraq etiraf etsək, elə indinin özündə də belə insanlar və belə ailələr az deyil. Hələ də elə düşünənlər var ki, bir-biri ilə maddi imkanlarla qohumluq onların övladlarını xoşbəxtliyə çatdırıb bilər.

Əsərin əsas qəhrəmanı Qəmə ana da məhz oğlu Murad üçün belə bir istəklə yaşayır və bu istəyi müəllif dövrə, zamana uyğun xarakter cizgiləri ilə bağlı real müşahidələrlə təqdim edir: “*Oğlu Muradın toyun Allahdan diləmişdi. Bircə arzusu vardı İndi qoca ananın, Varlı-hallı bir qızla. Evləndirsən övladın Oğlu dünya durduqca Yoxluq nədir bilməsən. Bu vəfasız dünyada Boş yerə üzülməsin. Qız evini dağ bilib Dalın dağa söykəsə, Arxayınca olərəm, Borcum olmaz bir kəsə. Bu arzuyula yatardı... Bu arzuyula durardı... Öz xəyal dünyasında Nə dünyalar qurardı. Ana hərdən oğlunu Çəkib sorğu-suala Ağzını arayardı, Fikrini darayardı: Yaşın ötür, ay bala, Yaşadılardan gərək Qalmaqaysan sən dala. Cavanlıq qətrə-qətrə Əridir öz şamını Saçlara dan düşməmiş, Axtar tap öz yarını. İstəyim gizli deyil Nə səndən, nə tanrıdan, Arxayın olmaq üçün Övladlarını sarıdan, Dişimlə, dırnağımla Tikmişəm bu yuvanı. Baban əli qabarlı Bir bənnaydı bilirsən... Bəxt adamın üzünə Hər an gülmür, bilirsən... Əllərinin qabarı, Biləyinin gücüylə Çəkib evin yükünü. Tanrı zəhmət qapısını Bağlasaydı, üzünə, Ömrünü yaşardı mı Belə halal, düzünə. Atanı ömrü boyu Yük altında görmüşəm, Onun çəkdiqlərini İnan, bir mən bilmmişəm”*. İnsafən ana həyatın bütün acılıqlarını görüb, çətinliklərini öz varlığında daşıyıb. Hətta ərinin, yəni oğlu Muradın atasının da necə əzablar çəkdiyini unutmayıb. Hətta oğluna gələcək həyatı ilə bağlı məsləhətlər verəndə də atasının əziyyətlərini yada salır. O çox istəyir ki, oğlu atasının çəkdiyi əziyyətləri çəkməsin, daha rahat yaşasın.

Bəlkə də Qəmə ananın düşüncələrində qeyri-adi heç nə yoxdur. AXI hər bir ana istəyir ki, onun oğlu rahat yaşasın, qayğı çəkməsin. Amma ananın ağlına gəlmir ki, belə bir asan həyatı oğluna arzulamaq nəyin bahasına başa gələ bilər.

Qəmə ana öz əri ilə, yəni oğlu Muradın atası ilə çox xoşbəxt bir həyat yaşayır. Düzdür, həyatları zəhmət içində keçib, əziyyətlərlə keçib. Amma onlar başqlarının yanında gözükləgəli olmayıblar. Onların həyatları başqaları tərəfindən örnək kimi göstərilir. Elə erənini ölümdən sonra da Qəmə ana oğlu Muradı hala zəhməti ilə kimsəyə minnəti olmayan bir şəxsiyyət kimi böyüdüb ərəsayə gətirir.

Bəlkə də həyatın ziddiyyətləri Qəmə ananı belə bir fikrə düşməyə vadar edir ki, əgər Murad varlı-hallı bir ailədən evlənsə, onun həyatı daha xoşbəxt olar.

(Davamı 7-ci səhifədə)

